

Batthyány Lajos gróf és a Kilencek újratemetése 1870-ben

Egy forradalmat vérbe fojtó megtorlást követő felszabadult korszak legelső dolga, a mártírok újratemetése. A forradalmi folyamat csak ezzel zárulhat le. Meg kell adni a hősöknek járó végtiszteletet. A kényszerű diktatúrák alatt elfojtott érzelmek: a gyász és keserűség átélése nélkül, nincs továbblépés. Ezért is volt kiemelkedő jelentősége e két nagyszabású és nemzeti érzelmektől fűtött újratemetésnek 1870-ben. Batthyány Lajos grófnak 1870. június 9-én, az ún. Kilenceknek, s ezzel szimbolikusan a szabadságharcot követő megtorlás összes áldozatának pedig, ugyanez év halottak napján, a közös sír fölé emelt obeliszk ünnepélyes átadásával szolgáltatott a nemzet igazságot. Az uralkodó érzékenységére való tekintettel a magyar politikusok és hivatalnokok csak magánemberként képviselhetették magukat ezeken az eseményeken. Ez az érzelmi ellentmondás végigkísérte a dualizmus történetét, s az 1848/49-es hőökre való emlékezés ugyanazon a közjogi alapon tört ketté, mint az országos nagypolitikában a kiegyezés rendszeréhez fűződő viszony.

Az első felelős magyar kormány miniszterelnöke, Batthyány Lajos gróf, dacára annak, hogy 1848. október 2-i lemondása után minden erejével és meggyőződéssel Magyarország és Ausztria közötti megegyezés lehetőségét kereste, az újkori magyar történelem első premeditált, azaz előre eldöntött politikai perének áldozatává vált. Az országgyűlés által Windisch-Grätz herceghez indított békedelegáció kezdeményezőjeként és egyik tagjaként, a küldetésből éppen visszatért gróftól sógoröve, Károlyi Györgyné gróf Zichy Antónia házában, a Károlyi palotában 1849. január 8-án tartóztatták le.

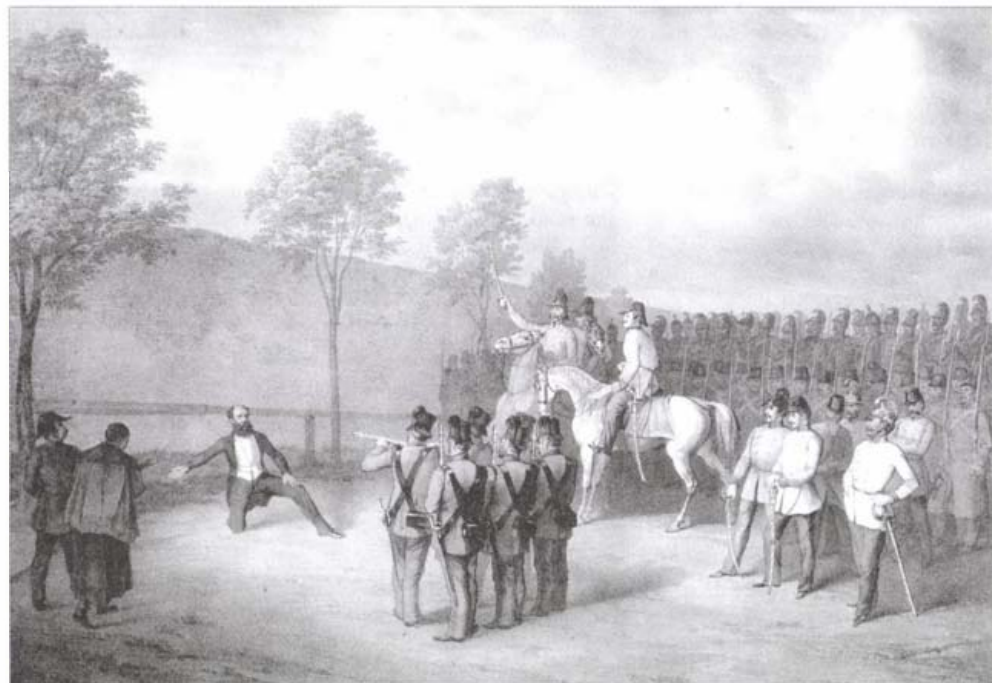
„Szegény! Fogsága alatt egyszer azt mondta nekem – írja visszaemlékezéseiben Gr. Batthyány Lajosné férjéről – hogy ő nem tartotta kívánatosnak Magyarország elszakadását Ausztriától, mert nem hitte, hogy a többi állam elismeri mint független országot, hogy az első perctől fogva, az orosz intervenciótól tartott, és azért is a kiegyenlítés mellett volt. De hogy nem hitte, miszerint a nemzet annyi erőt fog kifejteni, és annyira lelkesedni, hogy ebben a tekintetben Kossuth jól ismerte és jól ítélte a nemzetet, jobban mint ő; – azt tette hozzá – ha mind azt tudtam volna, mit most tudok, a sok csalást, hazugságot, kétségűséget, talán én is másképpen léptem volna fel.”¹

A halálos ítélet kihirdetése után, 1849. október 5-én éjjel a siralomházban a megalázó akasztás elkerülése végett a gróf takarója alatt, két ór jelenlétében – kik az egészből semmit nem vettek észre – öngyilkosságot kísérelt meg. Micsoda lélekjelenlét kellett ahhoz, hogy egy jajszó nélkül – a felesége által becsempesztett kis levélbontó késsel – először saját szívébe szúrjon, majd felvágja karján és nyakán az ütőeret. Reggel a gróftól ágyában, vérbe fagyva találták. Am a zsarnok hatalom az eredeti ítéletet mindenáron keresztül akarta vinni. Anton Bee, osztrák törzskari főorvos a félig holt Batthyány sebeit bekötözte, de mivel a gróf a kötszereket letépte, végül kezeit is össze kellett kötnöni. Különbőféle izgatószerrel estére olyan állapotba hozták, hogy saját lábán ment ki a vesztőhelyre, ahol megkönnyebbülten látta, hogy nincs akasztófa. Lichtenstein altábornagy közbenjárására az ítéletet golyó általi halálra változtatták.²

A miniszterelnök halálos ítélete nem csak Magyarországot, de a korabeli Európa közvéleményét is megrázta. Elképzelhető az a rémület, mely az Újépület foglyain lett úrrá akkor, mikor szembesültek a ténynel: ha az uralkodóházat soha meg nem tagadó Batthyányt halálba küldték, akkor milyen sors vár

¹ *Urbán Aladár*: Batthyány Lajosné visszaemlékezései. In: *Századok*, 115. évf. 1981. 3. sz. 616. old.

² „Sohasem merült fel bennem, hogy Batthyány Lajos ítéletének vagy annak végrehajtásának enyhítésében a legcsekélyebb részt is vállaljak, s nem hiszem, hogy az utóbbiban vétkes volnék, amikor nem vettem el azt a javaslatot, melyet Batthyány öngyilkossági kísérlete alkalmából egy orvosokból és hadbírókból összehívott bizottság tett f. hó 6-án délelőtt. A javaslat kimondta, hogy ugyanaznap este lőpor és golyó által kell végrehajtani az ítéletet. Mérlegelve, hogy az elítélt a nyakán ejtette a sebet, s ott volt bekötözve, ahol a hóhérnak a csomót meg kell kötnie, az elítélt vérzése nyilván szemmel láthatóan újból megindul és beszennyezett volna maga körül mindent, illetve valódi vagy színlelt gyengesége miatt a testet támogatni kellett volna, mindenképp, félfő volt, hogy bár engedélyezték az ítélet nyilvános végrehajtását, annak kivitelezési módja megindította volna a közönséget, amit mindenképp meg akartam akadályozni. Azon kívül, hogy igyekeztem még ezen végzetes október 6-i napon végrehajtani a halálos ítéletet Batthyány Lajos grófon, ez készített arra, hogy a végrehajtás módjában olyan változtatásokat eszközöljek, melyeket megfelelőnek tartottam az adott körülmények között.” Idézte Kempen altábornagy Haynauhoz intézett igazoló jelentéséből. Kelt 1849. okt. 11. In: *Urbán Aladár*: Batthyány Lajos gróf főbenjáró pöre. Budapest, 1991. 137. old.

Gróf Batthyány Lajos kivégeztetése (Kovács Lajos rajza után, Vasárnapi Újság 1870. június 5.)

rájuk! Az igazságtalan ítélet már halála pillanatában életre hívta a volt miniszterelnök kultuszát. Érdekes és egyáltalán nem közismert adalékot tudhatunk meg a kultusz természetéről König Mór visszaemlékezéseit olvasva, ki ezen a szomorú napon szintén az Újépület foglya volt. „Október 7-én vagy 8-án történt, hogy azon szobába, hol én voltam, késő este, bevezette a porkoláb Tóth Lőrincet, ismert jogtudósunkat. Meghozták számára a szokásos katonagyat s szalmazsákokot. Lefekvés előtt igazítani kezdte fekhelyét, s amint a szalmazsákokat felemelte, alatta a deszkán egy nagy sötétvörös foltot pillantott meg. Megrémmülve felkiáltott, mi ágyainkról felugrálván összefutottunk, meggyőződöttünk, hogy az említett folt aludt vértől származott, s csakhamar megegyeztünk abban, hogy ezen az ágyon töltötte Batthyány utolsó éjjelét, s hogy a szalmazsákok, melyre a nyakán ejtett sebből vére bőven kifolyt, félretették, de a fanyoszolyával nem gondoltak, hanem, tán más ágy hiányában hamarjában ide hozták. A reggel bejövő porkoláb zavarba jött, véleményünket megerősítette, de akkora már nyoma sem látszott a kifolyt vérenek, mert még éjjel tollkéseinkkel lefejtettük, s tárcáinkba rejtettük a véres forgácsokat. Soká megőriztem e gyászos emléket, de egy szigorú fogsági motozás alkalmával elvették tőlem – s felvilágosítást adni vonakodván – többé vissza sem adták! Pedig kiszabadulásom után nejjének vagy gyermekeinek szándékoztam átadni e drága ereklyét!”³

A grófné férje holttestének átvételével dr. Hausmann, a család háziorvosát bízta meg. A katonai hatóságok azonban megtagadták, hogy a holttestet a családi sírboltba szállítsák. A kivégzés után a tetemet – a katonai szabályok szerint három órán keresztül – a vesztőhelyen hagyták, majd a Rókus kórház halottasházába vitték, ahol az a sors várt rá, hogy a kórház legszegényebbjeivel együtt egy közös sírgödörbe dobják. A diktatúra tudatosan akarta megfosztani a nemzetet még az emlékezés lehetőségétől is. Szerencsére akadtak bátor vállalkozók, akik felismerve a pillanat jelentőségét, gyors cselekvésre szánták el magukat. Szántóffy Antal, józsefvárosi plébános már előző nap „belekeveredett” az eseményekbe. Batthyány grófné őt kérte meg, hogy adjon vigasztalást férjének a halál órájában. A plébános azonban késve érkezett, mivel Plante abbé, Batthyány rabtársának, Károlyi István gróf gyermekeinek nevelője már megelőzte, így csak egy pillanatra találkozott a volt miniszterelnökkel. Am a tragikus eseményben való

³ König Mór: Streith Miklós emlékezete. In: Boross Mihály: Gyászlapok a magyar szabadságharc történetéből. Székesfehérvár, 1880. 95–96. old. (a továbbiakban: König)

személyes érintettség nyilván megerősítette őt abban az elhatározásában, hogy megmentse a gróf holttestét a jeltelen megsemmisüléstől. Ehhez azonban nagy bátorságra és az osztrák hatóságok kijátszására volt szükség. A holttestet az éj leple alatt szabályosan ellopták. A kivégzés másnapján – a szigorú parancs ellenére – a Rókus kórház igazgatójánál Szántóffynak sikerült kieszközölnie, hogy dr. Hausmannal a Józsefvárosi temetőbe szállítsák a nevezetes halottat. Am ez csak esél volt. A temetőben a plébános megjásztotta, hogy az ásott sírgödör mérete nem megfelelő, s tekintettel a késő éjszakai órára, megparancsolta a kórházi kocsisnak, hogy kövesse. A vámháznál felállított ellenőrző ponton visszafelé már gond nélkül áthaladhattak. Gyorsan a mai Ferenciek terén lévő ferencesek kriptájába hajtottak, ahol Dank Agáp házfőnök, akit a plébános már előzőleg értesített, felkészülten várt rájuk. Miután a halottas kocsit elrobogott, gr. Batthyány Lajos miniszterelnök tetemét, néhány szerzetes jelenlétében, szertartás, csendes egyházi szertartás mellett eltemették. A sírhelyet csupán egy befelé fordított G. B. L. kezdetű felirattal márványtábla zárta le. Ezt nyitották fel 1870 márciusában az ünnepélyes újratemetés előkészületeinek kapcsán.

A szabadságharcot követő megtorlás és abszolutizmus éveiben csupán a szűk család és néhány beavatott ismerte a ferencesek kriptájának titkát. A svájci emigrációból 1856-ban hazatért özvegy rendszeresen felkereste a jeltelen sírhelyet, és tudomásunk van arról is, hogy ugyanitt Damjanich János özvegye – aki Batthyányné közeli jó ismerőse volt – minden év október 6-án misét mondott a szabadságharc vértanúinak emlékére, természetesen a szándék nyilvánosságra hozatala nélkül.⁴ Bizonyára az sem volt véletlen, hogy 1860. augusztus 15-én éppen a ferencesek templomában vezette oltár elé Keglevich Béla gróf a miniszterelnök leányát, Batthyány Ilonát.

1870 január elején a kormány hivatalos lapja, a Pesti Napló szerkesztősége vetette fel, hogy Batthyány Lajos grófnak rendezzenek ünnepélyes temetést, mely tőle halálakor megtagadtatott. Ez a gesztus jelzi, hogy az uralkodóval immár kiegyezést kötött magyar kormány igyekezett beilleszteni az 1848/49-es forradalom és szabadságharc vértanúinak és hőseinek emlékét az új rendszerbe. Am ez nem volt könnyű feladat, hiszen ezzel sértették Ferenc József érzékenységét, akinek – ugyan immár megkoronázott magyar királyként – felelőssége nem volt vitatható a véres megtorlásokban. Ennek az ellentmondásnak az áthidalására született az a megoldás, hogy a hivatalos temetés megrendezését nem a kormány, hanem Pest város képviselőtestülete vállalta magára – mint később 1894-ben Kossuth temetését – s egy új közegészségügyi szabályra hivatkozva – elrendelte Batthyány Lajos gróf holttestének exhumálását és újratemetését a pesti Kerepesi úti köztemetőben. A temetés megszervezésére felállított bizottság Királyi Pál elnökletével, a miniszterelnök fiának, gróf Batthyány Elemérnek jelenlétében felnyitotta a sírt, hogy megállapítsa a holttest azonosságát. „A sírbolt szabad terére kihoztatván, a koporsó teljesen széthullott; a tetem is már nagyon enyészetnek indult. Az elhunytnak szép nagy szakállja azonban teljes épségben fennmaradt, s annak színe is bizonyossá tevő az ugyanazonosságot. A koponya már szétmállott, de még mindig meglátszik azon golyó helye, mely a nemes éltet kioltá. A hulla fekete ruhába volt öltöztetve, s az öltözetdarabok közül a posztó mellény maradt meg legjobb épségben. Azonban a fekete bársony magyar kabát, melyben a vértanú elhunyt, szintén megismerhető.” – írja a korabeli jegyzőkönyv.⁵

Az 1870. június 9-i gyászünnepélyt hosszas előkészületek előzték meg. Dacára a kényszerűen visszafogott hivatalos állami megnyilvánulásoknak, a temetést az ország valódi nemzeti ünnepként élte meg, s ezzel a nemzet önmagának szolgáltató igazságát, ahogy ezt a Vasárnapi Újság már akkor megállapította. A temetést megelőző napon, június 8-án reggel 9 órától este 9-ig Batthyány Lajos gróf díszkoporsóját a pesti ferencesek templomában ravatalozták fel. Június 9-én, a temetés napján az egész város gyászba öltözött. A középületekben fekete zászló lengett, az üzletek zárva tartottak. Délután 1 órakor a templom kapui bezárultak az emlékezők előtt és az ünnepélyes temetési szertartás kezdetéig a ravatal magányos csendjében az özvegy átadhatta magát személyes emlékeinek és fájdalmának. A délután háromkor kezdődő gyászszertartást Szabó József esztergomi kanonok vezette, a ferencesek nevében pedig Piry Czirjék házfőnök emlékezett. Délután négykor százezeres tömeg kísérte Batthyány Lajos földi maradványait a Kerepesi temetőbe. A Vasárnapi Újság tudósítója a menetben látni vélte: Andrassy Gyula miniszterelnököt, Eötvös, Horváth, Gorove, Kerkapoly és Szlávy minisztereket; Deák Ferencet, aki egyszerű fekete magyar díszöltözetet viselt, és a képviselőház számos tagját pártállásra való tekintet nélkül. A temetőben a Kerepesi út melletti sírkert délkeleti részén egy négyes fasor szélén, középma-

⁴ Pesti Napló, 18. évf. 1867. okt. 8. 232. sz. 3. old.

⁵ Vasárnapi Újság, 16. évf. 1870. ápr. 3. 14. sz. 171. old.

gasságú domb tetején, egyszerű márvány üregben helyezték örök nyugalomra az első magyar miniszterelnök földi maradványait. A díszes síremlék csak később készült el Schickedanz Albert terve alapján.

Volt még az ünnepségnek egy sajtóságos jelenete is. Az Újépület oldalában, a miniszterelnök kivégzésének színhelyén, azon a helyen, hol Batthyány térdelt, a faszor egy babérkoszorút, a másikra egy gyászfátyollal bevont nefelejciszüért illesztett egy ismeretlen kéz. A babér felett egy kis olajmécs lobogott. Ez az egyszerű, de jelentős dísz a katonai laktanya oldalában, még sokáig látható volt. Senki nem akart, vagy nem mert hozzányúlni. Elgondolkodtatóan hosszú idő telt el azonban, míg a kivégzés emlékhelyén 1926-ban végre felállították a Batthyány örökmécsét.

Batthyány Lajos miniszterelnök újratemetése jól tükrözi a dualizmus érzelmi ellentmondásosságát. A hivatalos politika szereplői csupán magánemberként vehettek részt egykori politikustársuk búcsúztatásán. Az ünnepélyes temetés egyházi keretek között zajlott, a politikai élet szereplői nem kívántak megnyilvánulni. Am Batthyány politikai szerepét nem lehetett megkerülni. Piry Czirjék ferences házfőnök beszédével igyekezett beilleszteni a volt miniszterelnök alakját a dualizmus rendszerébe. Személyében a kiegyezéssel megvalósult alkotmányosság nemzeti vértanúját látta: „Az immár üres sírbolt az utódokat a király, a haza és az alkotmány szeretetére kell hogy emlékeztesse, mert bizonyos, miszerint ő híve volt a fejedelemnek, lángolva szerette hazáját, melynek alkotmányáért kész volt elleneitől a halált elfogadni és meghalt. Ez a halál azonban nem bosszúért kiált, hanem a béke és a szabad alkotmány áldásaiért. Áldozat volt, s ez az áldozat meghozá, s hiszem, hogy még teljesebben meghozandja a békés kifejlés gyümölcseit.”⁶ Bár hivatalosan a főváros volt a temetés gazdája, június 9-én nemcsak a városháza tornyán, az egyetemen, a Nemzeti Színházon és a Nemzeti Múzeumon, hanem a királyi kúrián és az országházon is lengett a fekete gyászlófogó.⁷ Jókai, az 1848. március 15-i forradalom egyik főszereplője, az ellenzéki Hon hasábjain kért bocsánatot a maga és az akkori radikális márciusi ifjak nevében a mártír miniszterelnöktől. „Itt találkoznak most a ravatal mögött azon idők heves fejű szóvivői, kik Batthyány politikáját rostáltuk akkor, a radikál lapok emlékeztető írói: „Te” is, „Ő” is, és – hadd üssem meg mellemet – „én” is. És kalaplevéve megyünk a koporsó után ugyanazon az utcán végig, amelyen huszonegy év előtt utcai tüntetést láttunk Batthyány politikája ellen. És Isten látja lelkünket, hogy szívünkől jön a mostani nyilatkozat, mint szívünkől jött az akkori. És halát adhatunk érette Istennek, hogy így van; hogy oda jutottunk, miszerint mindenki átlássa hazánkban, hogy országunkat csak egy becsületes béke, s szabadelvű, bátor és erélyes előrehaladás politikája tarthatja fenn.”⁸

A nemzeti kegyelet másik kiemelkedő megnyilvánulása volt ugyanebben az évben halottak napján, az un. „Kilencek” közös sírja fölé emelt emlékmű ünnepélyes átadása. Kikről is van szó tulajdonképpen? Csupán kilenc vértanúról a szabadságharcot követő rémuralom és az 1850-es évek eleji titkos szervezkedések mintegy 151 áldozata közül. Az említett kilenc kivégzett mártír jeltelenül feküdt a Józsefvárosi temető elhagyott szegletében, és onnan mentette meg őket Damjanich Jánosné, az aradi vértanú özvegye a végső elfeledéstől, mindjárt a kiegyezés évében. 1867-ben a kilenc áldozatot egy közös sírba helyeztette át a Kerepesi temetőbe. Még ugyanebben az évben kezdeményezte egy síremlék felállítását is, ez azonban az éppen kiépülő új alkotmányos rend keretei között csak nagy nehézségek árán valósult meg. Végül a síremlék Batthyány újratemetésének évében, 1870 halottak napján került átadásra.

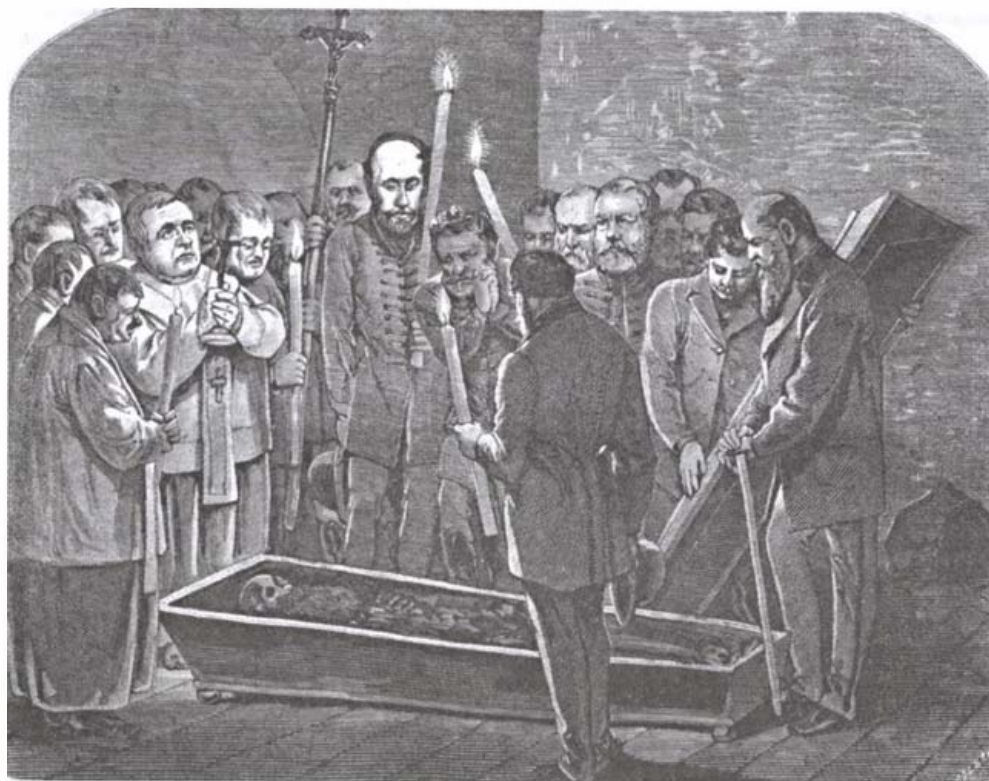
E halottak napi megemlékezésen, bár országos politikai jelentőségét tekintve tán kisebb horderejű volt, mint négy hónappal korábban Batthyány miniszterelnök újratemetése, mégis óriási méretű, 1848-as szellemű, nemzeti érzelmi, ellenzéki demonstráció bontakozott ki. Az emlékbeszédekben elsősorban a kiegyezés rendszerének kritikája fogalmazódott meg.

A síremlék avatására a Ferenciek terén gyülekezett. A különféle egyletek csoportjai 18 egyleti zászló alatt gyülekeztek. A hon tudósítása szerint a résztvevők: elsősorban a munkásegyletek képviselői, a pesti Nemzeti Dalkör, a Pesti Népkör, az egyetemi ifjúság tagjai, valamint 48-as honvédek, és megszámlálhatatlan, pusztán együttérzését kifejező polgár mintegy 40 ezer fős tömeget alkotott. A sírkertben Vidats János mondott beszédet, név szerint felelevenítve az itt nyugvó kilenc kivégzett alakját. Szavaival azonban nem rejtette véka alá közjogi ellenzékiességét sem: „De az emlék végre áll, dacára minden ellenkező törekvésnek, nem jeltelen többé vértanúink sírja. Emelé e köemléket a kegyelet fillé-

⁶ Vasárnapi Újság, 16. évf. 1870. jún. 12. 24. sz. 300. old.

⁷ Vasárnapi Újság, 16. évf. 1870. jún. 12. 24. sz. 291. old.

⁸ A hon, 8. évf. 1870. jún. 9. 130. sz. 1. old.

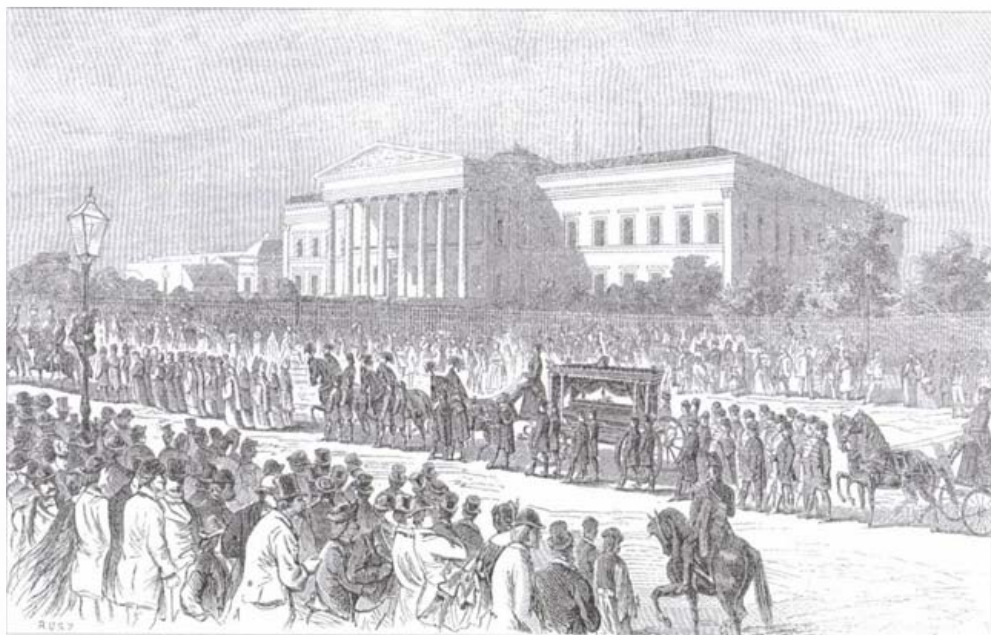
Batthyány Lajos exhumálása (Vasárnapi Újság 1870. június 5.)

reiből a honleányi kegyelet. Emelé az elnyomott nemzet nevében, az ország sáfárai helyett.”⁹ Beszédének egy másik részlete igen szemléletesen jeleníti meg a kiegyezéssel létrejött, ám ellentmondásokkal terhes új alkotmányos államberendezkedéshez fűződő érzelmi kettősséget. Ennek az ellentmondásnak a gyökere pedig visszanyúlik a szabadságharchoz, és egy személyben, Ferenc Józsefben testesül meg. A szónok tanulságos hasonlata szerint az 1849-es hősöknek azért kellett meghalniuk, mert „ők a magyar királyt védték az osztrák császár ellen, ki daczára annak, hogy egy személy volt a magyar királlyal, mégis pártot ütött a magyar király ellen.”¹⁰ A megemlékezés keretében ezután Lendvay Márton, a Nemzeti Színház tagja Jókai ez alkalomra írt költeményét szavalta el. Ezt követően Simonyi Antal fényképész beszélt arról, hogy a nyugaton immár diadalmaskodó demokrácia vívmányai – reményei szerint – egykor Magyarországra is elérkeznek. Ezzel a kijelentésével nyíltan a dualizmus kormányának tevékenységét bírálta. Az ünnepség ellenzéki jellegére utal, hogy a résztvevők hangos bekiabálásokkal Kossuthot éltették, végül a Szózat eléneklésével zárták a megemlékezést.

Batthyány újratemetése és a halottak napi megemlékezés eseményeit és sajtóvisszhangját vizsgálva meg kell állapítanunk, hogy bár a dualizmus kormánya hivatalosan a volt miniszterelnök temetését sem vállalhatta, mégis a politikai elit, pártállásra való tekintet nélküli, „néma” részvétele a temetésen országos méretű politikai megemlékezéssé emelte azt. Ezzel szemben a „Kilencek” síremlékének felavatása – bár óriási tömeget vonzott – a közjogi ellenzék „elszigetelt” demonstrációjának számított az adott politikai körülmények között.

⁹ A síremlék felirata a kivégzettek felsorolása alatt a következő: „Hazánk önállósága és függetlensége – 1849-ben a kényuralom által kivégeztetett, s e sírban együtt hamvadó – kilencez vértanújának emlékül, elnyomott nemzetünk helyett, a honleányi kegyelet.” In: Vasárnapi Újság, 16. évf. nov. 6. 45. sz. 579. old. A kormánypárti Pesti Napló szerint „csakis szélsőbaloldali emberektől telhetett ki, hogy mindnyájunk halottainak a pártkülönbséget nem ismerő közkegyelet útján emelt sírkövére ezen ügyefogyott párttöredék esetén politikai jelszavait firkálják fel” Pesti Napló, 21. évf. 1870. okt. 7. 243. sz. 2. old.

¹⁰ Pesti Napló, 21. évf. 1870. nov. 2. 264. sz. 1–2. old.

Batthyány-gyászünnepele: A temetési menet a Nemzeti Múzeumnál (Vasárnapi Újság 1870. június 5.)

De ki is volt tulajdonképpen ez a kilenc, a köztudatban mára már szintűgy méltatlanul feledésre ítélt áldozat? Egészen különböző okok vezették őket a vesztőhelyre, a közös bennük csupán az, hogy mindnyájan a rémuralom parancsára váltak a szabadságharc megtorlásának áldozataivá.

Közülük elsőként *Streith Miklós*, vertesboglári katolikus plébánost lötték agyon az Újépület melletti téren, még az október 6-i kivégzések előtt, szeptember 5-én. Bűne csupán az volt, hogy annyi más társával együtt a szószékről kihirdette a függetlenségi nyilatkozatot – az országos rendelet kihirdetését egyébként a püspök utasításba adta – s a vád szerint hiveit a népfelkelésben való részvételre buzdította. A szabadságharc mellett valójában inkább káplánja, König Mór, a későbbi székesfehérvári kanonok agitált, akit egy személyes sértettségből eredően a feltűzött helybeliek jelentettek fel az osztrák hatóságoknál. Streith Miklós csupán törvényes igazságszolgáltatást kért káplánja számára, mire őt is letartóztatták 1849. augusztus 17-én. A foglyokat először Székesfehérvárra, majd a pesti Újépületbe szállították, ahol szeptember 4-én hirdettek ítéletet. Az ártatlan plébános halálos ítélete óriási megdöbbenést keltett a foglyok között. A szintén az Újépületben raboskodó Batthyány Lajos miniszterelnök izgatottan kérte König Mórt, hogy számoljon be perük és ítéletük körülményeiről. Kettős halálos ítélet született, ám a fiatal káplán ítéletét kegyelem útján 15 évi vasban letöltendő fogságra változtatták. Végül 1854-ben szabadult a königgrázi várbörtönből. Az 1870-es években a halottak napi sajtótudósításokban többször felmerült, hogy a közvélemény Streith Miklósról a nevének kívül semmit nem tud, még azt sem, hogy milyen indokból végezték ki. Az ismeretlenségről végül König Mór rántotta le a leplet, amikor 1880-ban megírta egykori plébánosa vértanúságának történetét, emléket állítva a ritka jellemű férfiú bátor helytállásának. Az ítélet, bár a plébánost is váratlanul érte, lelkileg mégsem törte össze. Bátran nézett szembe a halállal. „Uraim, kezökben vagyok, megölhetnek, de ha már meg kell halnom, engedjék, hogy mint becsületes ember halhassak meg!”¹¹ Három nap haladékot kért azért, hogy temploma vagyonaáról és tartozásairól rendelkezhesen. „S ezen iszonyú percben oly rendkívüli lelkierőt fejtett ki ezen ritka jellemű férfiú, hogy bámulatra ragadtatta bíráit, s az agg elnök szemében könnyeket láttam csillámlani”¹² – emlékezett vissza káplánja, akinek megfigyelése talán nem volt alaptalan, hiszen a plébános kivételes engedményként 6 óra haladékot kapott, s az is érthetetlen, hogyan engedélyezték egyik rokonának, hogy a holttestet elszállítsa. A kivégzés előtt két órával a káplán még meglátogathatta plé-

¹¹ König, 80. old.

¹² König, 79–80. old.

bánását. „A mély vallásosságú pap a szentségek felvétele után még erősebb lett, s a tiszta lélek leírhatatlan kifejezésével, – most is velem foglalkozva, – mondá: „Ne aggódjék kemény ítélete felett. 15 év vagy 1 év az mindegy, ön szabad leszen, s még jobb napokat fog látni! – Én nyugodtan halok meg! – Emlékezhetik ön hányszor vitt engemet chronicus bajom a sir szélére, azt gondolom, a roham most igen erős, s bele veszek! Elleneimnek szívből megbocsátok, hisz ők nem tudták, mit csináltak!” Midőn látta, hogy a porkoláb távozásomat sürgeti, átvette tőlem a kis feszületet, s az általam összehajtott fehér kendőt, s még egyszer megszólalt: „A feszületet visszahozza a porkoláb, s megmondom majd a katonáknak löjjenek szívembe, s a kendőt is visszakapja ön.”¹³ – Ezután keblére szorított, megcsókolt, s végszava volt: „Imádkozzék érettem!”¹⁴

A „Kilencek” közül a második áldozat, a lengyel származású *Abancourt Károly* Dembinszky hadsegédéként szolgált. 38 évesen 1849. október 20-án Pesten, az Újépület mellett bitófán végezték ki Giron Péterrel és Woronieczki Mieczyslaw lengyel herceggel, a szabadságharc lengyel ezredesével együtt, akinek sírja fölé 1877-ben emelt emlékművet a magyar ifjúság szintén a Kerepesi temetőben.

A harmadik, *Giron Péter* Aachenből származó bécsi illatszergyáros volt, akit az 1848. október 6-i bécsi forradalom egyik vezéréként és a magyar szabadságharc német légiojának parancsnokaként végezték ki 51 éves korában. Felesége és gyermekei ott álltak a sir mellett 1870 halottak napján.¹⁵

A „Kilencek” között kétségtelenül legismertebb *Szacs vay Imre* neve, kit 31 évesen 1849. október 24-én szintén az Újépület melletti téren akasztottak fel Perényi Zsigmond báróval, a főrendiház volt elnökével és Csernus Manó, pénzügyminisztériumi hivatalnokkal együtt. A nevezetes bihari család szülötte a reform országgyűlések híres ellenzéki politikusának, Beöthy Ödönnek az oldalán, annak hivatalos írnokaként már részt vett az 1839/40. évi országgyűlésen. Ezt követően 1840-től szülővárosában, Nagyváradon ügyvédi irodát nyitott, és a reformellenzék tagjaként aktívan bekapcsolódott a vármegyei politizálásba, a Védegyület városi fiókját vezette. 1848-ban két nappal a pesti forradalom előtt „Le Apponyival, le Metternichkel, vesszen az abszolutisztikus kormány!” feliratú röplappal árasztotta el Nagyvárad utcáit. Az 1848. júniusi képviselőválasztásokon elsőprő többséggel ő lett a város első népképviselői országgyűlési követe. Az országgyűléssel Debrecenbe ment, ahol 1849 januárjában Gorove István, a dualizmus későbbi minisztere, és Hunfalvy Pál mellett az országgyűlés jegyzőjévé választották. Mindvégig Kossuth bizalmi emberének számított, alapító tagja volt az ország függetlenségét követelő Radikális Pártnak. Tudatosan alakította sorsát. Tagja volt a Függetlenségi Nyilatkozat szerkesztő bizottságának, a ház elnökétől pedig saját maga kérte, hogy jegyzőként ellenjegyezhesse, és az ünnepi ülésen felolvashassa a Habsburg ház trónfosztását kimondó nyilatkozatot. A tudatos vállalás mártíromságában is fellelhető. „E népért éltem és e hazában akarok meghalni.”- válaszolta, mikor Kossuth magával hívta az emigrációba. „Csak egy tollvonás volt a bűne” hirdeti az 1907. március 15-én felállított szobra Nagyváradon, mely a magyarság március 15-i megemlékezéseinek ma is legfőbb színtere. Az országgyűlés jegyzői kara, felváltva Nagyváradon illetve Budapesten, évente emlékezik meg róla halála évfordulóján. Az elveiért és hazájáért bátran halni kész, becsületes fiatal jurátus példájára a XXI. század embere is méltán tekinthet. Birái előtt tiszta lelkiismerettel állt meg, az árulás vádját pedig határozottan visszautasította. „Nem bűn az, ha valaki szereti népét, és hazájáért munkál.”¹⁶ Búcsúlevelét testvéröccséhez címezte: „Meghalok, ha kell, lelkem nyugodt, vétek sohasem terhelé, minden bűnöm az, hogy képviselői kötelességemet elébe tettem saját személyemnek. Édesapám kezeit és titeket kedves testvéreim ezerszer csókollak, az utolsó óra csendes és mély fontolgatásai közben kérlek, hogy emlékeztek rám, de ne sirassatok! Még egyszer és örökre Isten veletek és áldás mindnyájatokra! ... Holnap már édesanyámnál leszek, ő nála, ki engem az életben a legjobban szeretett.”¹⁷

Az ötödik áldozatot, *Csernyus Emánuel*t, a 41 éves pénzügyminisztériumi tanácsost szintén 1849. október 24-én végezték ki. Bűne mindössze annyi volt, hogy követte a kormányt Debrecenbe, ahol Duschek pénzügyminisztersége alatt is folytatta munkáját. Egyszerű hivatalnok volt. „ki bizony vizet

¹³ A kendőt a káplán nem kaphatta vissza, hiszen a szerencsétlenül járt plébános az első sortűz után még életben maradt, így végül közvetlen közelről kellett fejbe löni. Az iszonyatos jelenetet König Mór az ablakból nézte végig.

¹⁴ König, 83–84. old.

¹⁵ Vasárnapi Újság, 16. évf. 1870. nov. 6. 45. sz. 581. old.

¹⁶ Varga János: Szacs vay Imre. In: Élet és Tudomány, 1959. 1. sz. 6. old.

¹⁷ Váhot Imre: Szacs vay Imre. In: Halász István: Az 1848- és 1849-diki magyar szabadságharc kitűnőbb vértanúinak emlékkönyve. Pest, 1873.

nem zavart, kötelességét a bureuban csendesen és pontosan teljesítette, összeadott és kivont, de forradalmi eszméktől éppen nem duzzadozott.¹⁸ Ezért is kellett halálhíre óriási megdöbbenést. A kortársak közül sokan úgy vélték, csupán tévedésből, névelírás következtében végezték ki. Am valójában azért kellett meghalnia, hogy példa legyen: így jár az a hivatalnok, aki a császár iránti hűség útjáról lelép. Ezenkívül a vádirat kémkedéssel is gyanúsította.

A hatodik, *Kolosa György*, akit 24 évesen 1850. január 23-án végeztek ki szintén a pesti Újépület melletti téren. Kolosa egyetemi hallgatóként 1848. szeptember 28-án részt vett a fővárosba érkező császári biztos, Lamberg gróf meggyilkolásában. A szabadságharc alatt hadnagyként szolgált Bem seregében, Erdélyben, majd 1849. január 1-től Komáromban volt főhadnagy, júniusban pedig már századosként szolgált a felső-tiszai honvéd seregben. A fegyverletétel után először bujkált, majd a megszálló osztrák hatóságoknál önként jelentkezett. Emlékét és nevét a fővárosban tér örökíti meg.

Az utolsó három áldozatot, *Jubál Károlyt*, *Noszlopy Gáspárt* és *Sárközy Sándort* 1853. március 3-án egy időben akasztották fel a Mack-féle mozgalomban való részvételért. Emléküket a Ludovika udvarának burkolatában elhelyezett, a bitófák helyét jelképező keresztbetét örökíti meg. Közülük tán *Noszlopy Gáspár* a legismertebb, akinek alakja már a szabadságharc alatt legendássá vált. 1849 márciusában Noszlopy megbízást kapott Kossuthtól, hogy Perczel majdani hadműveleteinek támogatására népfelkelést szervezzen Somogy megyében. Fivérével, Noszlopy Antallal 15 ezer felkelőt mozgósított és május 1-jén, Kossuth kormánybiztosaként, katonáival bevonult Kaposvárra, és ezzel a megyét három hónapra felszabadította az osztrák csapatok alól. 1849. július végén azonban csapataival visszavonulni kényszerült Komárom felé. A fegyverletétel után 1850 áprilisáig bujdosott, majd elfogták. Az ítélethozatal előtt azonban sikerült megszöknie, így távollétében ítélték halálra. Nem sokkal ezután felvette a kapcsolatot azzal a társasággal, amely Mack József, volt honvédezredes vezetése alatt országos méretű titkos felkelést készített elő. Önálló kezdeményezésének tekinthetjük, hogy 1852 nyarán a Kecskemétre utazó császár elfogását tervezte, ám tervét idő előtt leleplezték. Ő maga elmenekült a Dunántúlra, ahol a Bakonyban bujkált és szabadsapatokat szervezett. Csak 1852. november 16-án tudták elfogni. Fogságából másodszer is megszökött, de hamarosan újra elfogták és most már nem tudott megmenekülni az ítélet végrehajtása elől. Noszlopy bátran halt meg: „Engem felakaszthatnak, de a szabadságot nem! Annak fája a mi vértünkben fog felnőni!”¹⁹ Még az ítélet felolvasása után is szónoklatot intézett a kivégzés helyén összesereglett néphez, ám szavait végül elnyomta a katonaság dobpergése. *Sárközy Sándor* tevékenységéről, akit az ítéletben Noszlopy társaként tüntettek fel, nem sokat tudunk.

Jubál Károly élete talán közismertebb. Pályája tudományos vonalon indult. A bécsi politechnikum elvégzése után annak tanársegéde lett. 1846-ban tért vissza Pestre, ahol a József Ipartanoda rajzi tanárszékének tanárává nevezték ki. A szabadságharc alatt belépett a honvéd seregbe is, de elsősorban Kossuth gyermekeinek nevelője volt. A bukás után a Kossuth családhoz csatlakozott és Kossuth nővéreinek gyermekeit tanította. Így érthető, hogy ő is részesévé vált a Mack-féle titkos összeesküvésnek, melynek felgöngyölítése során Kossuth nővéreivel együtt 1851. december 1-én tartóztatták le és a pesti Újépületbe szállították. A Kossuth család nőtagjait száműzték, őt viszont halálra ítélték.

E kilenc kivégzett, a szabadságharcot vérbe fojtó abszolutizmus kilenc áldozata, nagyrészt nem is ismerhette egymást. A közös bennük az a nemzeti ügy, melyért készek voltak meghalni. Sorsuk a halál után fonódott össze a Damjanichné által emelt közös sírban, mely alkalmat és lehetőséget adott az utókornak az emlékezésre, a 48-as hősök megsiratására. Az 1870-es években a vértanúk síremléke, ahogy a kivégzés után nevezték, az ifjúság zarándokhelyévé vált. Kevésbé ismert és feldolgozott az a tény, hogy a Kerepesi temetőben a kilencek sírjánál az egyetemi ifjúság minden év halottak napján, a március 15-i ünnepségekhez hasonló, rendszeres – aktuális politikai kérdésekkel áthatott – megemlékezéseket tartott. Így vált a megtorlás áldozatai közül véletlenszerűen kiemelt kilenc vértanú alakja a későbbi dualizmus-kori nemzedék összetartozásának, nemzeti tudatának formálójává.

M. Lovas Krisztina

¹⁸ Vasárnapi Újság, 16. évf. 1870. nov. 6. 45. sz. 579. old.

¹⁹ *Vörös Károly*: Noszlopy Antal visszaemlékezései. In: Századok, 1953. 87. évf. 2–3. sz. 341. old.